

TÜRK

2025, Yıl/Year: 13, Sayı/Issue: 42, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 21.06.2025

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 25.08.2025

Sayfa / *Page*: 51-59

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

Prof. Dr. Kadriye Türkan

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili
ve Edebiyatı Bölümü

ktturkan@gmail.com

19. YÜZYILDA YAŞAYAN ÂŞIKLARIN DİLİNDEN LEYLA İLE MECNUN'DA İLAHÎ AŞK

Öz

Bir kimse, varlık ya da nesneye hissedilen güçlü sevgi ve bağlılık olarak nitelendirilen aşk, İslami çerçevede ilâhî aşk ve mecazî aşk olarak iki manada kullanılmaktadır. İlâhî aşk geniş ölçüde tasavvufi ele alınır. Gerek ilâhî gerek mecazî anlamda aşk, edebiyatın ana temalarından birini oluşturmuş, bu kavram etrafında geniş bir aşk edebiyatı meydana gelmiştir. Tasavvuf literatüründe geçici suretlerden birini sevmek şeklinde tanımlanan mecazî aşk, ilâhî aşka yolculuğun ilk basamağı olarak değerlendirilir. Çift kahramanlı aşk hikâyelerinden biri olan Leyla ile Mecnun'da, Mecnun'un Leyla'ya aşkı, mecazî aşk denilince akla gelen ilk örneklerdendir. Nitekim bu aşk tarihsel arka planından bağımsız başta tasavvuf olmak üzere pek çok alanda ve açıdan sembolik bir anlam taşır. Hem Mecnun hem de Leyla, aşkın ifade edilmesinde önemli birer simgedir. Hikâyede tematik olarak Mecnun'un beşerî aşktan, ilâhî aşka yönelişi, tasavvuf perspektifinden ele alınır. Âşık tarzı gelenekte de Leyla ve Mecnun simgeleri şiirlerde sıklıkla kullanılır ve Mecnun'un başta Leyla'ya sonrasında Mevlâ'ya yönelen aşkı, âşıkların şiirlerinde müracaat ettikleri motifler arasındadır. Çalışmada 19. yüzyıl âşık tarzı gelenek temsilcilerinin Leyla ile Mecnun hikâyesinin ilahî aşk motifini ele alış şekilleri ve yaptıkları göndermeler örnekler üzerinden incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aşk, tasavvuf, tecelli, metafor, gelenek.

DIVINE LOVE IN LEYLA AND MECNUN THROUGH THE LANGUAGE OF 19TH CENTURY ASHIKS

Abstract

Love, defined as a strong feeling of affection and attachment towards a person, entity or object, is used in two senses within the Islamic framework, divine love and metaphorical love. Divine love is widely discussed in Sufism. Love, both in the divine and metaphorical sense, has been one of the main themes of literature. A vast body of romantic literature has developed around this concept. In Sufi literature, metaphorical love, defined as loving one of the temporary forms, is considered the first step on the journey to divine love. In Leyla ile Mecnun, one of the love stories with two protagonists, Mecnun's love for Leyla is one of the first examples that comes to mind when we think of metaphorical love. Indeed, this love carries symbolic meaning in many areas and aspects, primarily Sufism, independent of its historical background. Both Mecnun and Leyla are important symbols in the expression of love. The story thematically addresses Mecnun's transition from human love to divine love from a Sufi perspective. In the tradition of the ashık style, the symbols of Leyla and Mecnun are frequently used in poems, and Mecnun's love, which was directed first towards Leyla and then towards Mevla, is among the motifs referred to in the poems of ashık poets. The study examines the ways in which representatives of the 19th-century ashık tradition approached the motif of divine love in the story of Leyla and Mecnun, and the references they made, through examples.

Keywords: Love, Sufism, manifestation, metaphor, tradition.

Giriş

Leyla ile Mecnun'un efsaneleşen aşkları, İslami doğu edebiyatlarında ilgiyle karşılanmış ve en çok rağbet gören konulardan biri olmuştur. Hikâyenin Arap coğrafyasına özgü anonim bir halk hikâyesi olduğu çekirdeğini yaşanmış bir hadisenin oluşturduğu bilinmektedir. Hikâye ana kaynağı olan Arap edebiyatında, "Mecnun ve Leyla"¹, "Mecnunu Leyla" (Leyla'nın Mecnun'u) olarak geçmekte olup Nizâmî, Leyla ismini Farsçalaştırıp Leylî yaparak "Leylî vü Mecnûn" şekline dönüştürmüş ve zamanla isim, Türk edebiyatına "Leylâ vü Mecnûn" olarak yerleşmiştir (Levend 1959: 381). Halk edebiyatında ise "Leyla ile Mecnun" olarak kullanılmaktadır.

Leyla ile Mecnun'un hikâyesi, Türk coğrafyasında geniş halk kitleleri arasında da asırlardır ilgiyle dinlenmiş ve okunmuştur. Sözlü gelenek bir süre sonra geniş okur kitlelerinin ilgilerine cevap verecek taş basma Leyla ile Mecnun hikâyesi ile yoluna yazılı olarak devam etmiştir (Derman 1989: 91-114). P. N. Boratav "Arap edebiyatındaki, Leylî ve Mecnûn gibi aşk mevzularının, fakat doğrudan doğruya Türk halk hikâyeciliğine değil de İran edebiyatı kanaliyle Türk klasik edebiyatına ve oradan da halk hikâyeciliğine geçtiğini biliyoruz" (Boratav 1988: 130) tespiti vasıtasıyla Arap edebiyatı kaynaklı Leyla ile Mecnun'un, halk hikâyesi olarak İran edebiyatı üzerinden önce klasik edebiyata sonrasında ise halk edebiyatına geçtiğini ifade eder². "

¹ Çift kahramanlı aşk hikâyelerinde erkek kahramanın adı istisnai durumlar hariç başta kullanılır.

² Kunoş'a göre bütün halk kitapları (basılmış halk hikâyeleri) eski bir menbaa icra edilebilir. Lisan ve mevzularından istidlâl edildiğine göre bunların ilk vatanı Azerbaycan ve İran Türklerinin oturdukları yerlerdir. Bunlar, hakikat halde Türkmenlerin kahramanlık

Vuslatsız bir aşkın konu edildiği Leyla ile Mecnun, önce Arap sözlü edebiyatında, sonra yazılı edebiyatında görülür. X. yüzyıldan itibaren yaygınlaşır. Arap edebiyatında bir bütünlük arz etmeyen hikâyeyi işleyen ve İran edebiyatına taşıyan Nizâmî-i Gencevî'dir. Nizâmî, Mecnun'un Leyla'ya olan aşkını akabinde Mevla'ya yönelterek tasavvufî bir boyuta geçirmiştir (Levend 1952: 8-12). Nitekim Tasavvufta aşk, genel itibarıyla ilâhî ve beşerî olmak üzere başlıca iki anlamda değerlendirilmiş, ilâhî aşka genellikle "hakikî aşk", beşerî aşka ise "mecazî aşk" denilmiştir.

Tasavvufî çerçevede aşkın özünü *kenz-i mahfî* terkininin tabiri hadis olarak rivayet olunan "Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye halkı (kâinat) yarattım" mealindeki hadis oluşturur. Allahü Teâla insanı kendisine ayna olsun diye yaratmış olup insanın yaratılışındaki güzellik ve varlığın temelinde aşk olduğu görülmektedir³. Tecellîye vesile olan aşk, insanı Allah'a kavuşturur. Bu manada hakikî aşk, insan ruhunun, rûh-ı mutlak olan Allah'a duyduğu iştiahtır⁴.

İbn Arabî, aşkı kendi içinde tabîî, ruhânî ve ilâhî aşk olmak üzere üçe ayırmaktadır. "Tabîî aşk, bütün arzularını tatmin etme yolunu araştıranların sevgisidir. Ruhânî aşk, sevenin sevgilisini razı ve hoşnut etmeye çalıştığı sevgidir. Sevende sevgilisine karşıt olabilecek hiçbir şey kalmaz, bütünüyle sevgilisinin iradesine bağlı kalır. İlâhî aşk ise, Tanrı'nın bize duyduğu sevgidir. Ayrıca bizim Tanrı'ya duyduğumuz sevgi de bu tarz telâkki edilir" (1988:43) şeklinde açıklanmıştır.

Mutasavvıflara göre mecâzî aşk, şart olmamakla birlikte insanı hakikî aşka ulaştıran bir vasıta bir duraktır. Bu bağlamda Leyla ile Mecnun hikâyesinde vasıta ya da durak yani ilahî aşka aslolan Leyla'dır. Zira Tanrının güzelliği Leyla'da tecellî etmiş, Mecnun vasıtasıyla göz ve gönül olarak kendi güzelliğini seyretilmiştir. V. R. Holbrook Leyla vü Mecnun'un en müstesna örneklerinden sayılan Fuzûlî'nin mesnevisi üzerinden yaptığı değerlendirmede beşerî aşktan ilahî aşka yönelişi, "Fuzûlî'nin Leylâ'sı Mecnûn'un Tanrı eğretilmesiydi; sonunda Mecnûn sevdiği göstergeyi onun gösterilenine ulaşmak için geride bırakmıştı: Kız Tanrı'nın insan kılığına girmiş hâliydi ve Mecnûn Leylâ'yı biçimsel bir kılıf diye reddetmişti. Fuzûlî'nin bitirisi tinsel bir zaferi ve dünyevî bir trajediyi betimler" (Holbrook 1998: 261) cümleleriyle özetlemektedir. Nitekim mesnevide Mecnun mecazdan hakikate, araçtan amaca ulaşıncı, çölde kendisini bulan Leyla'yı ne tanır ne de onunla ilgilenir. Zira artık o hakikî aşkı bulmuştur.

Ger ben ben isem nesin sen ey yâr
Ver sen sen isen neyim men-i zâr (Ayan 1981: 358/2652)

Mecnun'un söylemi Leyla tarafından iyi karşılar ve Mecnun'un inancının güzelliği takdir edilir.

Oldum nice olduğundan âgâh

Hoş mertebedir bu bâreke'allâh (Ayan 1981: 363/2683)

Hikâyede Leyla ile Mecnun'un kavuşmasının önündeki engeller kalktığı hâlde, dünyada kavuşmalarının mümkün olmamasının nedeni eserin tasavvufî yönüyle ilgilidir. Bu aşk tasavvuf başta olmak üzere birçok sahada sembolik bir anlam taşır. Leyla ile Mecnun'u da aşkın ifade edilmesinde önemli ve yaygın

masallarıdır. Sırasına göre, Osmanlı veya İran Türkleri arasına gelmiş, yerine göre Şîî veya Sünnî bir renk almış, herhalde Anadolu'dan evvel Azerbaycan'da yaşamıştır. Meszaros'a göre Türk halk romanlarının anavatanı Arabistan ve Acemistan'dır. Kunoş'un, bu hikâyeleri Türkmenlerinin Anadolu'ya beraberlerinde getirdikleri hakkındaki fikrine Saussey ve Spies de iştirak etmişlerdir. Spies'e göre bunlar sonradan kıyafet değiştirmişler, bugünkü hallerini almışlardır. Bir kısmının menşei edebîdir; yüksek edebiyattan bozularak halk edebiyatına geçmiştir: Ferhad, Leylâ, Yusuf, Kahraman-ı Kaatil gibi. (Boratav 1988: 37).

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Pala 2014: 38)

⁴ Bilgi için bkz. (Levend 1984: 24)

bir simgeye dönüştürür. Âşık tarzı şiir geleneğinde de Leylâ ile Mecnun simgeleri sıklıkla kullanılır ve Mecnun'un Leyla'ya aşkı sürekli yüceltilir.

Çalışmada isim gözetmeksizin 19. yüzyıl âşık tarzı gelenek temsilci âşıkların dört bine yakın şiir incelenmiş; Mecnun'un Leyla'ya duyduğu aşkın zaman içerisinde Mevla'ya duyulan aşka dönüşmesine yer veren beyit, dörtlük ve bentler üzerinde durularak konu örnekler çerçevesinde ele alınmıştır.

Âşıkların Mısralarında İlahî Aşk Motifi

Leyla ile Mecnun'a konu olan aşk, sıradan bir aşk değildir. Aşkın çıkış noktası doğuştan güzele müptela Mecnun'un, ilk görüşte güzelliğine hayran kaldığı Leyla'ya beslediği derin duygulardır. Bu aşk engellerle, ayrılık ve ıstırap ile sınanarak güçlenir. Hikâyenin konusunu oluşturan büyük aşk, Kays'ı kendinden alır; Mecnun'a dönüştürür ve Leyla'nın kocası İbni Selam ölene kadar devam eder. Mecnun bu süre zarfında kılık, kıyafet açısından geçirdiği fiziksel değişimi ruhunda da yaşar. Tuhaf hal ve davranışlar, yüksek sesle ağlayıp bağırma onun için sıradan hale gelir. Kendini toplumdan tecrit eder, çöle gider; evcil ve yabani hayvanlarla dost olur ve hayatının sonuna kadar çölde çile çekerek ruhi bir tekâmül yaşar. Bu sürecin sonunda Mecnun, Leyla ile çölde karşılaştığında Leyla'yı tanımaz. Bu durum, Mecnun'un farklı bir ruh haline büründüğüne delalettir. Zira Mecnun, aşk yolculuğuna beşerî aşkla başlamış, ilahî aşkla tamamlamıştır.

Bu çerçevede Leyla ile Mecnun'da, Leyla bir üst metafordur⁵. Onun üzerinden kutsal anlatmak için yapılan göndermelerle, zaman içerisinde kendisi de kutsal bir kavrama dönüştüğü için kutsal anlatmanın vesilesi olarak farklı bir boyuta geçirilmiştir. "Leyla insan mahsulü bir kıssanın içindeki bir karakter olarak, klasik şairin dilinde meşhur bir kahraman olmaktan öteye gittiği herkesçe kabul edilir. Leyla adeta Allah'ın güzelliklerini, büyüklüğünü anlatmak için, Allah'tan af dilemek yahut kul bilincinin idrakini ortaya koymak için var olmuştur" (Erbay 2015: 29). Leyla, ilahî aşkı anlatmada bir semboldür. "Leyla, bu noktada kadın olmanın ötesinde manevi anlamda dönüşümün yaşanmasına vesile olan ve 'asl' olana döndüren" (Erbay 2015: 33). Bu da Leyla'yı merkezde konumlandırmak gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

19. yüzyılda gelenek temsilcisi âşıklar⁶, Leyla ile Mecnun hikâyesinin Mecnun'u Leyla'dan, Mevla'ya⁷ yönelten sürece şiirleri vasıtasıyla birçok göndermede bulunmuşlardır.

Akl u tedbirden geçüp takdir-i Hakka bend olup
Leyla Mecnun gibi şöret şân olursam kime ne (Ârifi; Güler 2004: 41)

Ârifi, "akl u tedbirden geçmek, Hakka bend olmak, Leyla ile Mecnun'u aynı beyitte toplayarak Mecnun'un, Leyla'ya aşkı ile başlayan ve Mevla'ya aşka dönüşen meşakkatli aşk yolculuğuna gönderme yapmaktadır.

Öyle bir Mecnun'um Leylâ'ya billâh
Okunur isminde harf-i Bismillâh
Tutuştı her yanımla hesbeten lillâh
Mevlâ'yı zikreden kul kınanır mı (Celâlî; Haşlak 1963: 13)

Celâlî, "billâh, bismillah, lillâh" kelimelerini "Allah için, Allah adına, Allah yoluna" vb. bir araya getirmiş. Mecnun'um beni Mevla'ya ulaştıran vasıta, vesile Leyla'dır; bu yolda Mevla'ya ulaşmak isteyen onu

⁵ Leyla, Mecnun için beşer âşkıdan ilahi aşka yönelişinde anlatılacak tasavvufi yolculuk esnasında, önce tekliği, benzersizliği, idealize bir güzel olması yönüyle metinlerde öne çıkartılır ve daha çok bu yönüyle gazellerde var olur. Leyla klasik şiirde hep idealize edilen bir güzellik ya da güzellik metaforu olarak anlatılır (Erbay 2015: 86).

⁶ Âşıkların aynı motifi işleyen beyit ve dörtlükleri için bkz. Sürûrî (Ergun 1933: 49), Celâlî (Haşlak 1963: 37), Emrah (Karadağ 1996: 122-127-209-260-295-306-397-429-441), Seyrânî (Kasır 1984: 126-226-304), Nuri (Onay 1933: 192-276).

⁷ Leyla aşkı Mevla aşkına ulaşmada sadece bir köprü görevi görür. Bu yüzden Mecnun sonunda Leyla'yı tanımamıştır. Eser, teşbihten yani Leyla'dan yola çıkarak tenzihe yani aşkın hakikate ulaşma yolculuğunun son derece etkileyici bir anlatımıdır (Koç 2009: 50).

zikreden kul kınanır mı derken Leyla'yı metafor olarak kullanmış ve asıl arzulananın Mevla olduğunu belirterek hikâyenin ilahî aşk motifine telmih yapmıştır.

Aşk ile sararup saht olan âşık
Maşukun hâminden yanmamış bilmez
Maksudu Leylâ'mı yoksa Mevlâ mı
Nûş edüp cür'asın kanmamış bilmez (Celâlî; Haşlak 1963: 64)

Âşık Celâlî, dörtlükte Leyla'yı ön plana çıkarmış, Mecnun'un ismen anmamasına sadece âşık diye hitap etmesine rağmen, maşuk ve Leyla diyerek alışılmışın dışına çıkmış; maşuka, âşıktan çok önem atfetmiştir. Zira hikâyede ön planda olan, büyük bir dönüşüm geçiren beşerî aşktan ilahî aşka önemli bir yol kat eden Mecnun olsa da asıl sıkıntıyı çeken Leyla'dır. Aşkı Mecnun gibi ifşa edemez, çünkü mensubu olduğu İslâm dininin değer yargıları doğrultusunda hareket etmektedir. Leyla, anne-babasına itaat eder ve sonuna kadar metanetini korur. Mecnun tekâmül geçirirken Leyla sükûneti elden bırakmaz, Allah'a sığınır ve bu vasıta ile klasik şiirin âşığa bilerek cevri ü cefa çektiren sevgili tipinden tamamen ayrılır.

Görüp gözleyenler bâb-ı rızâyı
Bir zerre saymadı vâd-ı dünyâyı
Buldu dil-i Mecnun aşk-ı Leylâyı
Cemal-i rûyet-i Leylâyı neyle (Emrah; Karadağ 1996: 176)

Emrah dörtlükte, biri gönlünde diğeri karşısında iki Leyla'dan bahseder. Dünya nimetlerinden el etek çekerek ulaştığı noktada Mecnun'un gönlündeki aşk, Allah aşkıdır. Bu bağlamda Leyla da ilahî olanı ifade için kullanılan bir imgedir. Dünyaya dair her şey boş ve gereksizdir. Leyla varılması gereken esas menzile, makam ve zenginliğin temsilcisidir. Aslı olan ilahî aşka ulaşmaktır. Nitekim Mecnun ilahî aşka ulaştıktan sonra Leyla ile karşılaşır ancak onu tanımaz.

Âşık-ı sâdıklar çekerler esmâ
Aşk ile olurlar âlemde rûsvâ
Sûret-i Leyladan suret-i Mevlâ
Cemâlin arz edüb hicâb gösterir (Emrah; Karadağ 1996: 187)

Âşık dörtlükte Leyla'nın, Yaradan'ın tecellisine dair izler taşıdığını ifade eder. Leyla sadece bir suret yani görüntüdür. Leyla'nın güzelliği yüce Allah'ın güzelliğinin, büyüklüğünün bir yansıması olarak değerlendirilir. Bu tasavvufta çok kullanılan ayna metaforuna bir gönderme olarak düşünülebilir.

Emrahı istemeziz cah-ı fenâyı
Ancak Hüdâdan dileriz rızâyı
Leylâsın terk eden bulur Mevlâyı
Bir gönülde iki sevdâ olur mu (Emrah; Karadağ 1996: 212)

Erzurumlu Emrah dörtlükte, Mecnun'un çölde geçirdiği süre esnasında bedeni istek ve arzularını öldürdüğünü "ölmeden önce ölmek" hadisini bir anlamda yaşadığını ve bu hadisin yol göstericiliği sayesinde fenadan sonra bekaya ulaşıp uyanarak yaratılmış olan tüm suretlerin gerçek sevgilinin, Allah'ın güzelliğine bir ayna olduğunu manevi keşif sayesinde idrak etmiştir. Mecnun için Leyla, Allah'ın güzelliğinin yansımasından başka bir şey değildir.

Ey Kusûrî aşk yolunda bir aceb sevdadayuz
 Kûh-i serlerde müdâmi Mecnunuz Leylâdayuz
 Cümleden yüz döndürüb ol hazret-i Mevlâdayuz
 Andan özge er görür kâm girdigârım yok benim (Kusurî; Bilgegil 2011: 61)

Kusurî'nin dörtlüğü de Emrah gibi Mecnun'un fenadan, bekaya yolculuğunu işaret etmekte olup ilahî aşk motifine yapılmış bir göndermedir.

Fikr-i Leylâ zikr-i Mevlâ eyleyüb Mecnûnveş
 Kûhe salmışlar deli divâneyi erbâb-ı aşk (Kenzi; Fedai 1993: 178)

Kenzi beyitte, fikrinde Leyla olmakla birlikte Mevla'yı arzulayan Mecnun'u, içinde bulunduğu ruh halinden dolayı deli zanneden aşk erbabı dağda bırakmışlar diyerek çağdaşları gibi Leyla ile Mecnun hikâyesinin tasavvufî boyutuna vurgu yapmak suretiyle, ilahî aşk motifini hatırlatmaktadır.

Seyrânî kahrınla her zaman mahzun
 Bir saat lûtfunla etmedin memnun
 Varınca Tanrı'ya Leylâ'dan Mecnûn
 Demiş Leylâ'sında gözüm kalmadı (Seyrânî; Kasır 1984: 104)

Eğer oldun ise pür çeşm-i pür-hûn
 Âlemde söylenir ol tab-ı mevzûn
 Aşk-ı hakikiyle olanlar Mecnûn
 Maksûdu Mevlâdır Leylâ'yı neyler (Şem'î; Halıcı 1981: 24)

Seyrânî, Leyla'nın aşığı yani Mecnun'u mutlak sevgiliye taşıyan bir vasıta bir vesile olduğunu, görevinin bu noktaya kadar devam ettiğini, bu noktada sona erdiğini ifade etmektedir. Şem'î de aynı konuda Seyrânî ile benzer bir söylem kullanmıştır.

Ben tecessüs ettim rûh-u meskûnu
 Bulmadım merâmı maksada vusûl
 Leylâ irşad etmiş Hakk'a Mecnûn'u
 Bana da gösterir aşkım doğru yol (Seyrânî; Kasır 1984: 135)

Her harfinde olan nokta-i esrâr
 Zannetme ki taht-ı bâ'de olamaz
 Olması Leylâ'nın Hakk'a irşâdkâr
 Mecnûn'a mahsustur yâd'e olamaz (Seyrânî; Kasır 1984: 238)

Arılar zevk alır çiçek özünden
 Rüzgârlar kül alır ateş közünden
 Mecnun sevmiş Hakk'ı Leylâ yüzünden
 Halka Hak'tan gayrı tapar bulunmaz (Seyrânî; Kasır 1984: 240)

Seyrânî dörtlüklerde Leyla'yı, "irşâd eden ya da irşâdkâr- yol gösterici" olarak anmakta, Mecnun'u Allah aşkına taşıyan, ona bu yolda mihmandarlık eden kişi olarak işaret ederken yüceltmektedir.

Ahsen-i sûret nübüvvet sırrına mahrem olur
Aşk-ı Leylâ ile Mecnûn Hakk'a bulmuştur vusul (Seyrânî; Kasır 1984: 276)

Belki âcizdir bunu halletmeye fikr-i beşer
Hak yaratmış belki bu Leylâ'yı Mecnun'a resûl (Seyrânî; Kasır 1984: 276)

Seyrânî aynı şiirden alınan iki beyitte, Leyla'nın aşkı sayesinde Mecnun'un Allah'a ulaştığını, insanoğlunun mutlak sevgiliye ulaşma yolunu bulmada aciz kaldığını ve Yüce Allah'ın Mecnun'a rehberlik etmek üzere elçi olarak Leyla'yı gönderdiğini söylemektedir. Bu çok ciddi bir söylemdir. Leyla, ilahî olanı imgesel boyutta ifade için kullanılmış. İlahî olana aracılık ettiği söylenerek kutsal bir kimlik kazandırılmıştır.

Bağladım gönlüm gani Mevlâya şeksiz şüphesiz
Dönmezem andan diğer Leylâya şeksiz şüphesiz (Tâhirî; Oral 1955: 112)

Dilâ Mecnuna hak didarını Leylâda göstermiş
Çünan kim sun'i pakın sûreti eşyada göstermiş (Nurî; Onay 1933: 165)

Tâhirî, Mecnun'un ağzından ya da kendisini onun yerine koyarak oluşturduğu beyitte Mevlâ'ya ulaştığını ifade eder. İkinci mısra da diğer Leyla derken iki Leyla'dan bahsettiği anlaşılmaktadır. Biri mutlak yaratıcı, diğeri ise Allah'ın tecellisine bir vesile onun nurundan bir görüntü olan Leyla'dır. Yüce Allah'ın nuru her yerdedir ve o nur aynı zamanda Leyla'nın yüzündedir. Tokatlı Nurî de beytinde benzer bir söyleyişle tecelliden bahsetmekte, ilahî aşkı anıştırmaktadır.

Tecelli, bir şeyin görünmesi ya da açıkça belirmesidir. Tasavvufî bakımdan varlıkların farklı ölçülerde tecelli ettiği düşünülür. Kâinattaki her şey, Allah'ın tezahüründen ibarettir.

Leylâyı tecellimdeki Mecnûna ser oldum
Gün günden olup derdi füzûn pür-keder oldum
Kâr etmedi hiç nisayı şeyh.....oldum
Seyhata çıkup yalın ayak tığ teber oldum
Âh neyleyeyim mihnet ü gam âh neler oldum
Kurbet bana mesken olup âh derbeder oldum (Ârifî; Güler 2004: 88)

Ârifî bentte Leyla ile Mecnun üzerinden "tecelli"ye telmih yapmaktadır. Zira Leyla'nın Mecnun'da, Mecnun'un Leyla'da gördükleri, onda var olanların yanı sıra Allah'ın varlığına, birliğine ve genel manada esmasına göndermedir.

Var mı Mecnun gibi sahraya düşen
Leyla'yı zikr idüp Mevlâ'ya düşen
Âlemde çok amma sevdaya düşen
Dertli bu sevdânın pek berbadıdır (Dertlî; Tek 2011: 368)

Âşık Dertlî, Mecnun'un çöle düşmesinden, geçirdiği dönüşümden Leyla ile başlayan aşk yolculuğunun, ilahî aşkla dönüşüğünden söz açarak hikâyenin tasavvufî motifini anıştırmıştır.

Hasılı ben oldum sana müptelâ
 Elimden alacak var ise sala
 Ferâgat eylemek senden ey Leylâ
 Mecnûnlara mahsus halet değil mi (Sürûrî; Özsoy 1986: 140)

Sürûrî'nin dörtlûğü ilk bakışta kolay okunamasa da Mecnun'un beşerî aşktan, ilahî aşka geçişine yapılmış bir gönderme içermektedir. "Müptelâ" iflah olmaz şekilde bir şeye bağımlılık içermekte, tedavisi mümkün olmayan bir durum olarak ancak bir üst aşamaya geçiş söz konusu olmaktadır. Mecnun'un da Leyla'ya olan iflah olmaz aşkı tedavi edilememiş; boyut değiştirmiş ve Mevla'ya yönelmiştir, Leyla'dan vazgeçmek Mecnun için ancak böyle ebedi sevgiliye yönelmekle vakidir.

Sonuç

19. yüzyıl âşık şiirinin en parlak dönemlerinden biridir. Temsilcilerinin büyük bölümü medrese eğitimi almış, dolayısıyla belli bir bilgi birikimine hece ve aruz vezni ile şiir söyleme yeteneğine sahip sanatçılardır. 19. yüzyılda yaşamış âşıklardan hemen hepsi şiirlerinde çeşitli konulara ve bu konularla bağlantılı olarak dini, tarihi şahsiyetlere ve halk hikâyesi kahramanlarına yer vermektedir. Özellikle aşk konusunu işleyen hikâyelerin kahramanları, bu dönem âşıklarının şiirlerinde ciddi bir yekûn tutmaktadır. Bu yüzyıl âşık şiirinde, âşıkların sevdiği ve şiirlerin de telmih yoluyla yer verdiği hikâyelerin başında Arap edebiyatından doğmuş; İran edebiyatına ve oradan da klasik edebiyata ve halk edebiyatına geçmiş, Leyla ile Mecnun hikâyesi öne çıkar. Bunda hikâyenin, motif açısından son derece zengin olması ve birçok mazmunuyla klasikleşmesi etkilidir. Hikâyede hem Leyla hem Mecnun'un insanüstü özellikleri ve hikâyenin aşk motifinin beşerîden, ilahîye yönelişi bu bakımdan hikâyeyi âşıklar için cazip bir metne dönüştürmüştür. Yüce Yaradan dışındaki şeylere meyli ifade eden mecazî aşk olgunlaştıran, değiştiren ve dönüştüren bir özelliğe sahiptir. 19. yüzyılda âşık tarzı şiir geleneği temsilcileri şiirlerinde mecazî aşkın değiştirip dönüştüren özelliğine yönelik Leyla ve Mecnun sembollerini kullanarak değerlendirmelerde bulunmaktadırlar. Soyut bir sevgili olarak düşünülen Leyla'yı sevmek, mecazî aşk unsuru olan Leylâ'yı terk etmek yani mecazî aşktan vazgeçmek, Leylâ-Mevlâ özdeşleşmesi ve sonrasında Mevla'ya ezeli ve ebedî sevgiliye yöneliş âşıkların mısralarında çeşitli vesilelerle tekrarlanarak ölümsüzleşmiştir.

Kaynaklar

- Bilgegil, Kaya (2011). *XVIII. Asır Saz Şairlerinden Kusûrî*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Derman, Gül (1989). *Resimli Taş Baskısı Halk Hikâyeleri*. Ankara: AKM Yayınları.
- Erbay, Nazire (2015). *Klasik Türk Şiiri Gazellerinde Leyla*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Ergun, Saadet Nüzhet (1935). *Sille'li Sürûrî*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- Fedai, Harid (1993). *Kıbrıslı Âşık Kenzi Divanı 1. Cilt*. Lefkoşa: K.K.T.C Eğitim Ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Fuzûlî (1981). *Leylâ vü Mecnûn*. haz. Hüseyin Ayan. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Güler, Kadir (2004). *Kütahyalı Ârifî ve Pesendî*. Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Halıcı, Feyzi (1982). *Âşık Şem'i Hayatı ve Şiirleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Haşlak, Salim (1963). *Halk Ozanı Bayburtlu Celâli*. Ankara: Dernek Yayınları.
- Holbrook, Victoria R. (1998). *Aşkın Okunmaz Kıyıları*. çev. Erol Köroğlu - Engin Kılıç. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İbn Arabî (1988). *İlâhî Aşk*. çev. Mahmut Kanık. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Karadağ, Metin (1996). *Erzurumlu Emrah Yaşamı- Sanatı- Şiirleri*. Ankara: Ayyıldız Basım Yayın Dağıtım.
- Kasır, Hasan Ali (1984). *Develili Seyrânî Hayatı-Sanatı-Şiirleri*. İstanbul: Acar Matbaacılık.
- Koç, Turan (2009). *İslâm Estetiği*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Levend, Agâh Sırrı (1959). *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla ve Mecnun Hikâyesi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Levend, Agâh Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- (Onay), Ahmet Talât (1933). *Âşık Tokatlı Nuri*. Çankırı: Çankırı Matbaası.
- Oral, Mehmet Zeki (1955). *Orta Köylü Âşık Tahirî*. Ankara: Yeni Matbaa.
- Özsoy, Bekir Sami - Halil İbrahim Ataman (1993). *Posoflu Âşık Sâbit Müdâmî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserlerinden Seçmeler*. Kayseri.
- Pala, İskender (2014). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tek, Recep (2011). *Türk Edebiyatında Dertli Olgusu Âşık Dertli ve Eserleri (İnceleme-Metin)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora tezi).